

Από την αφαίρεση του Πλάτωνα στην αφαίρεση του Κοντόπουλου (Έφη Παπαευθυμίου)

[/ Πεμπτουσία](#)

Βασική επιδίωξη των ζωγράφων της Γενιάς του '30, ήταν η ελληνικότητα. Η προσπάθεια δηλαδή, ανίχνευσης και βαθιάς συνειδητοποίησης της ελληνικής ταυτότητας, έτσι όπως αυτή εκφράστηκε διαχρονικά και αποτυπώθηκε στα έργα τέχνης και τον πολιτισμό και η αξιοποίηση και ένταξή της σε αυτό το νέο που αναζητούσαν με την τέχνη τους.

Η επιδίωξη αυτή σχετίζεται άμεσα με τις κοσμογονικές αλλαγές στην Ευρωπαϊκή τέχνη, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε και ανατρέπεται οριστικά η εικαστική παράδοση της Αναγέννησης και ουσιαστικά των Ακαδημιών που τη συντηρούσαν, θέτοντας το πλαίσιο και τους κανόνες στη ζωγραφική δημιουργία. Νέα ποικιλώνυμα και ποικιλότροπα ρεύματα έκαναν την εμφάνισή τους, αναδεικνύοντας το εύρος των πειραματισμών και συνθέτοντας εν πολλοίς, αυτό που ονομάζουμε Μοντέρνα Τέχνη του 20ού αιώνα.

Τι θα εκόμιζε η Ελληνική ζωγραφική σε αυτό το μεταβαλλόμενο και ταυτόχρονα ελκυστικό τοπίο, που «ξεβόλευε» και ταρακουνούσε την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων, που ζητούσε να ξεφύγει από την απολιθωμένη προσκόλληση σε νεκρούς τύπους, που διψούσε για γνήσια έκφραση και πνευματική ενηλικίωση; Το αποκαρδιωτικό για την ελληνική δημιουργία, θα ήταν να καταφύγει σε έναν άγονο μιμητισμό, μια «παπαγαλία» ακατάληπτων, ξενικών φράσεων.

Το συγκλονιστικό θα ήταν να ενδοσκοπηθεί, να ανατρέξει στις ρίζες της, να θέσει το καθοριστικό ερώτημα «ποιος είμαι» και να συνθέσει τον δικό της, μοναδικό και ιδιαίτερο, εικαστικό λόγο. Αυτό επεδίωξε και πέτυχε η Γενιά του '30, απαντώντας στη βαθιά ανάγκη των Ελλήνων ζωγράφων να μην χάσουν την πολιτιστική τους φυσιογνωμία, να μην απεμπολήσουν τίποτε από όσα τους κληροδότησε η Παράδοση, αλλά με αυτά να προσχωρήσουν στο νέο εικαστικό περιβάλλον που διαμορφωνόταν.

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, η Αφαίρεση, ή αλλιώς «μη παραστατική» ζωγραφική, θεωρήθηκε καθαρά δυτικότροπη, χωρίς ρίζες στο ελληνικό σύστημα σκέψης και δημιουργίας, χωρίς το επιθυμητό «άρωμα ελληνικότητας». Αντιμετωπίστηκε συχνά με καχυποψία, ακόμη και εχθρικότητα, ως έκφραση αυτοαναίρεσης της ίδιας της ζωγραφικής λειτουργίας, ή ως υβριστική προσπάθεια ολικής κατεδάφισης των ζωγραφικών αξιών.

Ο Αλέκος Κοντόπουλος (1904-1975), ζωγράφος της Γενιάς του '30, είναι αυτός που έδωσε στην Αφαίρεση, την ελληνικότητα που της αμφισβητούσαν, υποστηρίζοντας πως η αφηρημένη τέχνη και μάλιστα στη γεωμετρική της έκφραση, έχει τις ρίζες της στην Πλατωνική φιλοσοφία[1]. Ο Κοντόπουλος διακήρυξε ότι η Αφαίρεση γεννήθηκε στην Ελλάδα και αποτελεί φιλοσοφική σύλληψη του Πλάτωνα, στην προσπάθειά του να ορίσει την αλήθεια των όντων και του κόσμου που μας περιβάλλει.

Στα Αισθητικά του Δοκίμια, ο Κοντόπουλος αναφέρει: «Ο Πλάτων, στην εποχή του, εθεώρησε ως αληθινό έργο τέχνης και το διεκήρυξε στην “Πολιτεία” του, το έργο που συλλαμβάνει το βαθύτατο νόημα εκείνης της μορφής που ανταποκρίνεται στις σχέσεις των αριθμών, δηλαδή της έσχατης κατάκτησης της επιστήμης του καιρού του. Η ολοκλήρωση της θεωρίας αυτής, οδήγησε τον Πλάτωνα στη θέση της καθαρής, αφηρημένης τέχνης, η οποία βρήκε την πραγμάτωσή της μόλις στα χρόνια μας σε καλλιτεχνικά έργα και έτσι δεν απόμεινε μονάχα θεωρία. Κάνουμε αυτή τη διαπίστωση με κάποια υπερηφάνεια, αφού οι πηγές της αφηρημένης τέχνης είναι ελληνικές και οφείλονται στον υψηλό φιλοσοφικό στοχασμό του μεγάλου τέκνου της Αρχαίας Ελλάδος, του Πλάτωνα»[2].

Πράγματι, το έβδομο βιβλίο (Ζ΄) της «Πολιτείας» του Πλάτωνα, παρουσιάζει με γλαφυρό τρόπο πως αυτό που βλέπουν τα μάτια, αυτό που συλλαμβάνουν οι αισθήσεις, δεν είναι η ουσία, ούτε το σημαντικό. Το «κατ'ουσίαν» παραμένει ασύλληπτο από τις αισθήσεις και γνωρίζεται μόνο με τη νόηση. Επειδή όμως τέτοιες φιλοσοφικές αλήθειες δε γίνονται εύκολα καταληπτές, ο Πλάτωνας προτίμησε να τις πει με ένα παραμύθι, το Μύθο του Σπηλαίου[3].

Στο Μύθο αυτό, ο Σωκράτης απευθύνεται στον Γλαύκωνα και του ζητά να φανταστεί ένα σπήλαιο[4] μέσα στη Γη, που να καταλήγει σε μακρύ, ανηφορικό διάδρομο προς τα επάνω. Μέσα στο σπήλαιο αυτό, βρίσκεται δέσμιο το ανθρώπινο γένος. Οι δεσμώτες δεν μπορούν να κινηθούν, αλλά ούτε και να στρέψουν το κεφάλι τους, δεξιά ή αριστερά. Είναι αναγκασμένοι να κοιτούν μόνο μπροστά, προς μια κατεύθυνση, το εσωτερικό της σπηλιάς. Πίσω τους καίει φωτιά, η οποία ρίχνει την ανταύγειά της προς την κατεύθυνση που κοιτούν οι δεσμώτες. Ανάμεσα στην πυρά και τους δεσμώτες υπάρχει δρόμος, από όπου διέρχονται συνεχώς άνθρωποι

που κρατούν διάφορα αντικείμενα. Πάνω στο τοίχωμα της σπηλιάς διαγράφονται οι σκιές των διερχομένων ανθρώπων, τις οποίες οι δεσμώτες εκλαμβάνουν ως κάτι αληθινό καθ'εαυτό.[5]

Κατά συνέπεια, το ανθρώπινο γένος, σύμφωνα με την πλατωνική φιλοσοφία, είναι ικανό να αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις του, μόνο τις σκιές των όντων και όχι την αληθινή τους ουσία. Η απελευθέρωση του δεσμώτη ισοδυναμεί με την απολύτρωση της ψυχής από την πλάνη του αισθητού κόσμου. Η αλήθεια συλλαμβάνεται με τη Νόηση, ως τελική βαθμίδα της παιδείας του ανθρώπου. Εάν λοιπόν οι αισθήσεις συλλαμβάνουν κάτι τόσο ψευδές και ατελές, η ζωγραφική απεικόνιση του κόσμου, στο πλαίσιο της παραστατικής ζωγραφικής και μάλιστα με αναπαραγωγή ακόμη και των ψευδαισθήσεων του ματιού, όπως η προοπτική, απλά πολλαπλασιάζει το ψεύδος.

Σύμφωνα πάντα με τον Πλάτωνα, ένα από τα μαθήματα που έχουν τη δύναμη να ανυψώνουν την ψυχή στην καθαρή θέαση των Ιδεών, είναι η Γεωμετρία[6], μια θαυμάσια επιστήμη που έχει για αντικείμενό της το αιωνίως ον και όχι εκείνο που έχει αρχή και τέλος[7]. Η Γεωμετρία λοιπόν συμβάλλει στην προσέγγιση και γνώση του «αεί όντος»[8]. Συνεπακόλουθα, η γεωμετρική αφαίρεση στο ζωγραφικό κόσμο, από τη μια εγκαταλείπει την παραστατική ζωγραφική και ταυτόχρονα χρησιμοποιεί στο μορφοπλαστικό της λεξιλόγιο γεωμετρικά σχήματα, τα οποία υλοποιούν το νοητό κόσμο και ανυψώνουν, μέσω της θέασής τους, την ψυχή του θεατή στην αντίληψη του καθαρού όντος και την επάνοδό της στην κατάσταση της σοφίας και της πληρότητας.

Η Αφαίρεση καταλήγει να είναι έτσι μια τέχνη πνευματική, μια ασκητική που εκφράζει τις πνευματικές αγωνίες του ζωγράφου και την εναγώνια και ασυμβίβαστη αναζήτηση της αλήθειας, με όχημα την τέχνη. Οι αισθήσεις του καλλιτέχνη, αποκαθαίρονται και στρέφονται τώρα προς τον εσωτερικό του κόσμο, για να ανασύρουν στην επιφάνεια, εικόνες που είναι πολύ πιο κοντά στην αλήθεια, δηλαδή στην άρση της λήθης, όπως δηλώνει και ετυμολογικά ο όρος αλήθεια (= α στερητικό + λήθη)[9].

Αυτή η τέχνη αφυπνίζει τη συνείδηση του σύγχρονου ανθρώπου και του παραδίδει το μίτο για την έξοδο από τον απατηλό κόσμο των σκιών, την επιφανειακότητα, την πνευματική ανωριμότητα και την υποκρισία. Καλεί στην ανάληψη ρίσκου εκ μέρους του δημιουργού, ώστε να ανοιχτεί στο άγνωστο, στο ανεξερεύνητο, να συλλάβει και να αποδώσει το κρυμμένο, το αιώνιο, την εσωτερική του ασάλευτη αλήθεια. Αυτή ακριβώς η διάσταση, κάνει την αφαίρεση όχι μόνο ελληνική, αλλά - ως ώθηση αυτογνωσίας και στροφής από το περιττό και τη φενάκη στην καθαρή αλήθεια της ύπαρξης-, οικουμενική και πανανθρώπινη.

[1] Βλέπε: «Οι Έλληνες Ζωγράφοι - 20ός αιώνας», τόμος 2^{ος}, εκδόσεις Μέλισσα, στίς σελίδες 464 - 467, παρατίθεται δοκίμιο του Αλέκου Κοντόπουλου με τον τίτλο: «Εκμυστήρευση», γραμμένο το Δεκέμβριο του 1974: « ...Θα πρέπει πάντως να πω ότι η αφηρημένη τέχνη, στη γεωμετρική της έκφραση, αποτελεί το εγκυρότερο κίνημα μέσα στις τέχνες της εποχής μας, πράγμα που ποτέ δεν αρνήθηκα. Και κατά ευτυχή συγκυρία αυτός ο αφηρημένος γεωμετρισμός, έχει τις ρίζες του στην ελληνικότατη φιλοσοφική καλολογία του Πλάτωνα!».

[2] Βλέπε Αλέκου Κοντόπουλου, «Ενθύμιον ποιούμεν την τέχνην - Αισθητικά Δοκίμια», Αθήνα 1971, σελίδες 213 - 214.

[3] Δημητρίου Χρ. Βαφειάδου : «Πλάτωνος Πολιτεία (ολόκληρον το έργον), Εισαγωγή - Ανάλυσις», εκδόσεις Θεσσαλονίκη 1956, Ζ' βιβλίο, σελίδες 91 - 110.

Βλέπε επίσης: Albin Lesky: «Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας», εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 5^η έκδοση αναθεωρημένη, μετάφραση καθηγητή Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1998, σελίδες 705 - 707

Επίσης: Πλάτων «Πολιτεία», τόμος Β, μετάφραση Ι. Γρυπάρη, εκδόσεις Ι. Ζαχαρόπουλος

[4] Ό. π., Πλάτων « Πολιτεία», βιβλίο Ζ', στίχοι 514 a - 516c

[5] «Πολιτεία», στίχοι 515 b - c

[6] Ό. π., στίχοι 526 d

[7] Ό. π., στίχοι 527 b – c

[8] Ό. π., στίχοι 527 b

[9] Χέρμπερτ Ρήντ, «Η φιλοσοφία της Μοντέρνας Τέχνης», εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1969, σελ. 34. Ο συγγραφέας αναφέρει πως: « Το κριτήριο της μοντέρνας τέχνης είναι η Αλήθεια περισσότερο από την Ομορφιά και από αυτήν την άποψη η μοντέρνα τέχνη κρατάει ακόμα ειρήνη με την φυσική επιστήμη», Μάρτιν Χάιντεγκερ, «Η προέλευση του έργου τέχνης», εκδ. Δωδώνη.